

LES BANDOSITATS DE «NYERROS» I «CADELLS»: BANDOLERISME CATALÀ O «FEUDALISME BASTARD»?

Xavier Torres i Sans

Una anàlisi comparativa del bandolerisme català dels segles XVI i XVII –tal com demana el planteig d'aquest congrés– pot facilitar, efectivament, una millor comprensió o definició del fenomen. Ara bé, una temptativa semblant no es pot dir que sigui ben bé inèdita. Perquè de comparances implícites, si no explícites o prou intencionades, se'n feien ja a l'època mateixa; si més no, per part d'algunes autoritats, com ara aquest marquès d'Almazán, virrei del Principat l'any 1613 (i tan repetidament citat pels estudiosos del bandolerisme català), que no s'estava de concloure: «*Dicen que aquí [en Cataluña] los caballeros tienen libertad, y yo los hallo más oprimidos que en Castilla, pues no pueden salir de la ciudad sin mucha gente; y yo iba de Madrid a Almazán sólo o con un criado sin temer a nadie. A esto llamo libertad, y no a la de Cataluña*»¹.

Ben entès, si Almazán, i altres ministres reials del període, comparaven, ho feien, més aviat, per tal de remarcar la singularitat, i fins l'anomalia i tot, del bandolerisme català (o catalano-aragonès). Alguns historiadors, certament, han fet el mateix. És el cas, en particular, d'Eulogio Zudaire, almenys quan afirma: «Lo específico del Principado no fueron, a mi entender, ni los robos a mano armada ni las rivalidades. Lo que no se halla sino esporádicamente, fuera de aquellas gentes inquietas, es esa extraña conjunción del noble pendenciero y saltador de caminos, del señor de castillos y capitán de bandoleros, fenómeno anacrónico de un feudalismo superado muchos siglos atrás»².

En aquesta comunicació, contràriament, tractarem de mostrar fins a quin punt aquesta «*extraña conjunción*», el senyor-bandoler, i el bandolerisme en general, no eren pas específics o exclusius del Principat català (o de la corona aragonesa) de l'època moderna; ni la seva extinció o «superació», allà on efectivament s'esdevingué, una fita assolida ja «muchos siglos atrás». El problema, però, és que els historiadors (o potser fóra millor dir, les tradicions historiogràfiques locals o nacionals) no sempre han anomenat o conceptualitzat de la mateixa manera fenòmens semblants o almenys afins. El resultat, aleshores, és l'èmfasi en la (falsa) singularitat o excepcionalitat. És per això que hem volgut assajar una comparança entre el bandolerisme català i l'anomenat (per la historiografia britànica) «feudalisme bastard» de l'Anglaterra Tudor; un fenomen, al seu torn, menys insular d'allò que pot semblar a primer cop d'ull, i que presenta, a més, força semblances i concomitàncies amb el bandolerisme continental i català de l'època moderna.

1. Les comparances, ja se sap, sempre són un pèl odioses. La citació ha estat extreta de J. H. ELLIOTT, *La revolta catalana (1598-1640)*, Barcelona, ed. Vicens Vives, 1966, p. 67.

2. Eulogio ZUDAIRE, *El Conde-Duque y Cataluña*, Madrid, C.S.I.C., 1964, p. 65.

El «feudalisme bastard»

L'Anglaterra Tudor (1485-1603), igual que la Castella del marquès d'Almazán, ha estat considerada tot sovint com el paradigma de les anomenades «*new monarchies*»; és a dir, com un exemple, particularment precoç i reeixit, de l'augment o consolidació d'una autoritat pública o monàrquica efectiva, i de la repressió o neutralització correlativa de la inveterada i desestabilitzadora violència feudal o aristocràtica³. Ara bé, als inicis de l'època moderna, aquesta *pax* monàrquica era (en el millor dels supòsits) qualsevol cosa menys antiga o secular. De fet, segons alguns estudiosos, l'Anglaterra baix-medieval «*was known throughout Europe for its high rate of crime...*». Altrament, aquesta elevada i difusa criminalitat incloïa tant el simple saltejament de camins com els *feuds* (barreja de revenges i bandositats, per dir-ho a la catalana) sagnants i aristocràtics. Així, si el «*Highway robbery... was very common in the England of the later middle ages (...)* *The fifteenth century was the high period for feuds among the magnates*»⁴.

En d'altres paraules: pels seus antecedents medievals, la noblesa anglesa no diferia pas gaire de qualsevol altra aristocràcia continental o «bandolera». La guerra, omnipresent o consecutiva (la guerra dels Cent Anys (1339-1453), la guerra de les Dues Roses (1455-1485)...), afavoria, per descomptat, la proliferació i la prolongació de la violència i els desordres. Tanmateix, el problema no era sols la guerra més o menys convencional, sinó també, i fins i tot assenyaladament, el *feud* o la guerra privada entre magnats; sobretot, perquè els «*feuds also gave employment to outlaws and to the 'common malefactor'...*». Els senyors anglesos, doncs, emparaven o assoldaven colles de malfactors i fora-de-la-llei. Però, a més a més, captaven o incloïen en la seva clientela als mateixos representants de la llei o de l'autoritat pública o monàrquica: «*it was the large followings of the magnates which made the task of local law enforcement so difficult since the enforcers, the keepers or justices of the peace and the sheriff, were often attached in some way to one of the great lords, as were a considerable number of those they brought into court*», escriu Bellamy.

Així, doncs, en l'Anglaterra baix-medieval, els teòrics mantenidors de l'ordre —magnats i senyors jurisdiccionals, oficials reials i senyoriais— figuraven tot sovint —tal com succeïa al continent— entre els principals instigadors i protagonistes dels desordres. Les reiterades bandositats feudals (els *feuds*) propiciaven, sens dubte, un increment de les activitats de pillatge i depredació; i atreïen, en conseqüència, malfactors i homes d'armes de ben diversa procedència. Ara bé, els capitosts de les quadrilles o escamots que es formaven al voltant dels *feuds*, i que podien, alhora, actuar o bandolejar pel seu compte, provenien, en general, dels rengles de la noblesa local menor —homes de la *gentry*, *knights*, *squires*: «*For the most part the leaders[of criminal gangs] were drawn from the gentry, the knights, and squires, the very members of society on whom paradoxically the task of preserving local law and order increasingly devolved*»⁵.

Ben entès, noblesa menor o de segona fila no vol pas dir, sempre o necessàriament, noblesa arruïnada o famolenca. Així, doncs, l'origen del *gentleman*-bandoler caldria cercar-lo potser, i tal com suggereixen alguns autors, no pas en l'adversitat material, sinó més aviat en la vigència i espontaneïtat d'un *ethos* o codi cavalleresc —no sols anglès, és clar, sinó

3. Anthony GOODMAN, *The New Monarchy. England 1471-1534*, Oxford, Blackwell, 1988, p. 51. Vegeu, a més, algunes monografies clàssiques, com ara, Joseph R. STRAYER, *Sobre los orígenes medievales del estado moderno*, Barcelona, Ariel, 1986 [1970], pp. 121 i ss., i Henri LAPEYRE, *Las monarquías europeas del siglo XVI*, Barcelona, Labor, 3a. ed., 1979, p. 20. Sobre les febleses o «velleses» de les «noves monarquies», Jaume VICENS VIVES, «Estructura administrativa estatal en los siglos XVI i XVII» [1960], en Id., *Coyuntura económica y reformismo burgués*, Barcelona, Ariel, 4a. ed., 1974, pp. 99-141; i Arthur J. SLAVIN, *The «New Monarchies» and Representative Assemblies. Medieval Constitutionalism or Modern Absolutism?*, Boston, Heath & Co., 1964.

4. John BELLAMY, *Crime and Public Order in England in the Later Middle Ages*, Londres i Toronto, Routledge & Kegan Paul i University of Toronto Press, 1973, pp. 3, 27 i 42. Sobre «the stereotype of violent medieval Englishmen» vegeu, igualment, Richard W. KAEUPER, *War, Justice, and Public Order. England and France in the Later Middle Ages*, Oxford, Clarendon Press, 1988, pp. 136-137.

5. BELLAMY, *Crime...*, op. cit., pp. 2, 28 i 72; i del mateix autor, «The Cotterel Gang: an Anatomy of a Band of Fourteenth-Century Criminals», *English Historical Review*, vol. LXXIX (1964), pp. 698-717.

feudal— que feia de l'exercici de la violència no sols una possibilitat, sinó fins i tot un dret: «*In the Middle Ages* - escriu Kaeuper— *one of the greatest threats to the peace of the realm came from the day-to-day conduct of the knightly classes whose tendency to violent self-help was often proudly proclaimed and recognized as a right... In fact... lords and gentlemen... were all too frequently themselves plunderers, bandits, arsonists, slayers*»⁶.

Per una raó o altra, doncs, el cas és que en l'Anglaterra baix-medieval —talment com per terres del continent— les quadrilles de bandolers, i el saltejament de camins i altres activitats violentes o predatòries, han pogut proliferar i enquistar-se arran o a redós de les rivalitats feudals i les subseqüents guerres privades. En d'altres mots: els anomenats bandolers haurien estat, en realitat, un gènere de lacais o guerrejants senyorials⁷.

Aquest estat de coses (seguicis senyorials turbulents, bandolers, i senyors no pas menys indòmits que els emparaven o atiaven, tot plegat en perjudici de la pau i l'autoritat reial) ha estat atribuït, de vegades, a l'anomenat «feudalisme bastard». Sota aquest nom o rètol (manllevat a Charles Plummer) alguns historiadors britànics (notòriament, K. B. McFarlane i els seus deixebles) han volgut designar, inicialment, els canvis experimentats pel feudalisme anglès en les darreries de l'època medieval (d'ençà del segle XIII); i, assenyaladament, el pas (tal com els agrada de dir) de la «*tenure to contract*», és a dir, de «*the tenurial bond between lord and vassal... [to] the personal contract between master and man*». En d'altres mots: la suplantació o superació de la vella vinculació vassallàtica —fundada en la terra o el feu, i en l'homenatge i la fidelitat personal corresponent— per una relació de patronatge o clientelisme (*affinity*), igualment personal, però regulada contractualment, i d'índole netament mercantil o mercantilitzada⁸.

Per descomptat, aquesta definició pressuposa un concepte força restrictiu, institucional, jurídic, de feudalisme⁹. I fins i tot —i inevitablement, a desgrat de les protestes de McFarlane mateix— una certa i innecessària dosi de retret moral: *bastard feudalism* suggereix, si més no,

---

6. KAEUPER, *War...*, op. cit., pp. 185-186. Qui diu un dret, diu també una cultura, fundada en l'autoritarisme, el poder, i la violència, la qual fóra «un atribut del seu status», segons Kristen B. NEUSCHEL, *Word of Honor. Interpreting Noble Culture in Sixteenth-Century France*, Ithaca-Londres, Cornell U.P., 1989, pp. 18 i 65.

7. Ni Robin Hood, el cèlebre bandoler i campió dels pobres, no sembla haver estat res de massa diferent, al capdavant; encara que sobre l'existència, i la veritable significació, de l'heroi dels boscos de Sherwood hi ha, com és sabut, una densa i llarga controvèrsia. Vegeu, almenys, Rodney H. HILTON, «Robin Hood, aventurer dels boscos?», *L'Aveng*, núm. 30 (1980), pp. 56-63; J. G. BELLAMY, *Robin Hood. An historical enquiry*, Londres-Syddney, Croom Helm, 1985; J. C. HOLT, *Robin Hood*, Londres, Thames & Hudson, 2a. ed., 1989 [1982]; Maurice KEEN, *The Outlaws of Medieval Legend*, Londres, Routledge & Kegan Paul, 3a. ed., 1987 [1961]; i la recent, còmoda i voluminosa compilació de Stephen KNIGHT (ed.), *Robin Hood. Anthology of Scholarship and Criticism*, Cambridge, D. S. Brewer, 1999.

8. Sobre el «feudalisme bastard» vegeu, almenys, K. B. MCFARLANE, *England in the Fifteenth Century. Collected Essays*, Londres, The Hambledon Press, 1981, pp. 23-43 [1945]; B. D. LYON, *From Fief to Indenture. The transition from Feudal to Nonfeudal Contract in Western Europe*, Cambridge, Mass., 1957; els treballs de Marvin JAMES, *Society, Politics and Culture*, Cambridge, C.U.P., 1986; J. G. BELLAMY, *Bastard Feudalism and the Law*, Londres, Routledge, 1989; la discussió suscitada en la revista *Past & Present* entre P. R. COSS, «Bastard feudalism revised», núm. 125 (1989), pp. 27-64, i D. A. CARPENTER, «Debate. Bastard Feudalism Revisited», núm. 131 (1991), pp. 165-189; i el recent M. A. HICKS, *Bastard Feudalism*, Londres, Longman, 1995. Vegeu, igualment, altres evidències més circumscrites, com ara N. B. LEWIS, «The Organisation of Indentured Retinues in Fourteenth-Century England», *Transactions of the Royal Historical Society*, XXVII (1945); W. H. DUNHAM jr., «Lord Hasting's Indentured Retainers, 1461-1483. The Lawfulness of Livery and Retaining under the Yorkists and Tudors», *Transactions of the Connecticut Academy of Arts and Sciences*, XXXIX (1955), pp. 1-175; 1957; N. B. LEWIS, «Indentures of Retinue with John of Gaunt, Duke of Lancaster, enrolled in Chaucery, 1367-1399», *Camden Miscellany*, núm. 22 (1964), pp. 77-112. Cap als anys vuitanta hi haurà una autèntica represa (ni que sigui crítica) del concepte, tal com palesa la bibliografia i la investigació: J. R. MADDICOTT, «Law and Lordship: Royal Justices as Retainers in Thirteenth and Fourteenth-Century England», *Past & Present*, suplement núm. 4 (1978); C. CARPENTER, «The Beauchamp Affinity: A Study of Bastard Feudalism at Work», *English Historical Review*, XCIV (1980), pp. 514-532; Scott L. WAUGH, «Tenure to Contract: Lordship and Clientage in Thirteenth-Century England», *English Historical Review*, CI (1986); S. WALKER, «Autorité des magnats et pouvoir de la gentry en Angleterre à la fin du Moyen Âge», en Pb. CONTAMINE (ed.), *L'État et les aristocraties (France, Angleterre, Écosse) XIIe-XVIIe. siècle*, Paris, Presses de l'École Normale Supérieure, 1989. En la historiografia hispànica el ressò del «feudalisme bastard» ha estat pràcticament inexistent o decididament tardà. L'excepció és Pablo SÁNCHEZ LEÓN, «Nobleza, Estado y clientelas en el feudalismo. En los límites de la historia social», en S. CASTILLO (ed.), *La historia social en España*, Madrid, Siglo XXI, 1991, pp. 197-215; i A. RODRÍGUEZ LÓPEZ i P. SÁNCHEZ LEÓN, «La casa y la ciudad en la Galicia foral», en Reyna PASTOR *et al.*, *Relaciones de producción, de poder y de parentesco en la Galicia foral. La Casa. La comunidad. Siglos XII-XV*, Madrid, 1990 (que no he estat a temps de consultar).

9. En la línia de F. L. GANSHOF, *El feudalismo*, Barcelona, Ariel, 2a. ed., 1974 [1957]. Una discussió del concepte, i d'aquesta accepció, Pierre BONNASSIE, *Vocabulario básico de la historia medieval*, Barcelona, Crítica, 2a. ed., 1984 [1981], pp. 91 i ss..

un fenomen de desvirtuació o degeneració i tot respecte d'un model o moment primigeni, i tingut per millor o fins i tot per més «natural». Altrament, tal com passa –i com veurem– amb alguns historiadors francesos quan encaren la mateixa mena de problemes o qüestions –la transició de l'època medieval a la moderna–, aquesta fórmula (o d'altres d'afins o substituïtories) traïx *volis nolis* un punt d'enyorança per un «món perdut»: el del feudalisme genuí, orgànic, paternalista, atacat i desballestat, però, per la mercantilització o monetarització de les relacions socials. Ben entès, res de tot això no ens haurà d'amoïnar ara, almenys en aquesta comunicació. Contràriament, allò que cal remarcar és la fesomia, la mecànica i tot, d'aquest «feudalisme bastard», tan semblant, al capdavant, al feudalisme i al bandolerisme catalans de l'època moderna.

Perquè, talment com els senyors catalans bescantats pel marquès d'Almazán o per historiadors com ara Zudaire, els senyors «bastards» anglesos també reclutaven o s'envoltaven d'homes armats de provenença tan diversa com dubtosa. La diferència, si de cas, és que aquesta relació –aquesta «fautoria», tal com se'n dirà, negativament, i penalment, a la Catalunya dels segles XVI i XVII– entre senyors i bandolers era, en l'Anglaterra medieval i encara dels inicis de l'època moderna, tan ostensible i «natural» que fins i tot es formalitzava i escripturava privadament a través d'un contracte o *indenture*, on s'hi feia constar tant la durada (vitalícia o temporal) i altres peculiaritats (serveis, etc.) dels tractes com la soldada o pensió acordada. Un cop signat el contracte, l'assoldat rebia la lliurea (*livery*) –i la protecció– del senyor, i n'esdevenia el seu mainader o *retainer*.

Aquests *retainers*, igual que els bandolers continentals, eren, per descomptat, una font potencial de violència i de desordres. Tanmateix, alguns autors (començant per McFarlane mateix) han emfasitzat sobretot la vessant més positiva, menys desestabilitzadora, del «feudalisme bastard». I han adduït que, atesa la manca de mitjans coercitius de la Corona, i les insuficiències de la llei o de la seva observança, la influència (clientelar, per la via de l'arbitratge) i la coacció (o la violència dels *retainers*, si calia) dels senyors «bastards» (o senyors-bandolers) podia contribuir, en realitat, a la pacificació i al manteniment de l'ordre. El «feudalisme bastard», aleshores, pot ser vist o conceptuat com una modalitat, tant legítima o (in)eficient com qualsevol altra, de «resolució de conflictes» i apaïvament de tensions¹⁰.

Les *fidélités*: un feudalisme sentimental?

Aquest «feudalisme bastard» no era, però, tan anglès o singular com pot semblar a primer cop d'ull. De fet, els senyors havien entretingut gent d'armes des de sempre, mal fos en qualitat de «criats» o de «familiaris»: «Los nobles, desde los orígenes de su linaje, albergaban bajo su techo, dentro de sus fortalezas y castillos... a toda una serie de hombres de armas y de domésticos, de lacayos y de camareros...»¹¹. Els més –si no tots– eren, però, mantinguts, «assimilats» (a la família), i no pas assoldats o contractats. Així, doncs, cal pensar que la nota distintiva del *bastard feudalism* fóra potser el contracte, la *indenture*?

Certament, aquest tret, prou singular, sembla haver estat força menys difós, tant cronològicament com geogràfica. Però, ben mirat, tampoc no ha estat pas una exclusiva del feudalisme anglès. Així, allò que els historiadors escocesos anomenen –amb preferència– «nou feudalisme» no era sinó un «feudalisme bastard» amb aires de tartan. I tot i que no hi ha (o no tenim) constància, ara com ara, de veritables *indentures* escocesses, tampoc no s'en pot descartar la seva possibilitat. Aquí també, si més no, «*It is to the existence of these half-tribal, half-feudal*

10. Aquest és el parer de Jonathan POWIS, *Aristocracy*, Oxford, Blackwell, 1984, que argumenta: «Historians of government or of the law have often seen these patterns of aristocratic association [senyors i clients o bandolers] as an archaic or disruptive force. But formal governing institutions are not the sole means by which disputes can be resolved and violence limited...» (p. 5). I més endavant afegeix: «That aristocratic followings were on occasion drawn into violence is not in doubt. But the claim that they were *intrinsically* [seu] violent is another matter (...) In periods when the formal mechanisms of the law were slow moving and inadequate, great men could use their authority to resolve disputes among their followers» (p. 59). Per la seva banda, Penry WILLIAMS, *The Tudor Regime*, Oxford, Clarendon Press, pp. 1-6, opina que els *retainers* conferien més prestigi o magnificència que no pas autèntica capacitat guerrejant.

11. Jacques HERS, *El clan familiar en la Edad Media*, Barcelona, Labor, 1978, p. 79.

lords that the disorders of the time were due. They pursued their private vendettas... they defied all authority and when... they made secret 'bands' among themselves, the power of the Crown was in jeopardy». I talment com en el regne d'Anglaterra, el tàndem «land-service had largely given place to personal service» d'ençà (almenys) el segle XIV¹².

És veritat que la historiografia escocessa més recent ha rectificat o matisat la tradicional visió d'una societat local –medieval i post-medieval– tothora trasbalsada per les trifulgues i vendette clàniques: «*The feud in Scotland* –argumenta Jenny Wormald– was... less violent than has sometimes been suggested». Ara bé, d'ençà del segle XV, continua aquesta autora, «*The fundamental bonds of society were forged not through land but through kinship and personal lordship*»; i això fins al punt que alguns tractadistes coetanis no dubtaven de ponderar «*the power of the nobility not just their landed wealth but also on the number of men in their followings, which could be even more important*». Aquí, igual que arreu, l'origen del desordre o desgovern reïa, doncs, en aquests seguicis armats i les rivalitats feudals o clàniques que els precipitaven: «*The greatest potential cause of disorder in the localities was not the petty thieving or brawls or even murders by the tenants and peasants; it was the quarrels over land or honour or status by the men of power*». Tot plegat no va canviar substancialment fins pels volts del 1600¹³.

Ara bé, aquest feudalisme «bastard» o «bandoler» no era pas menys característic de la França medieval o dels inicis de l'època moderna. De fet, en aquest cas, sembla haver-hi fins i tot autèntiques *indentures*; almenys, al segle XV, i entre els «feudataris pensionistes» d'alguns dels grans senyors del reialme (com ara, els grans ducs de Borgonya o Bretanya, i els comtes de Foix). Altrament, tant al segle XV com al segle següent, són prou corrents unes «aliances senyoriales» (tal com les anomenen els historiadors francesos) la fesomia de les quals tampoc no difereix pas massa de les vinculacions contractuals angleses¹⁴. En qualsevol cas, les aliances i violències senyoriales franceses no feren sinó augmentar en el decurs o a l'empara de les repetides guerres de religió; una mena de conflicte que galvanitzà i polititzà les clientele i les rivalitats senyoriales locals o provincials. La imbricació era inevitable: «*La conséquence logique de la formation d'une 'union' ou d'un parti [religieux] –escriu A. Jouanna– était... une 'prise d'armes'... La première étape consistait à envoyer des lettres à ses amis et clients, lesquels mobiliseraient à leur tour leurs propres réseaux d'amitié et de clientele...*»¹⁵. Al segle XVII, en fi, els governadors provincials francesos (que posseïen o detenien un bon nombre de castells, i fins de ciutats fortificades; i que tenien guarnició pròpia i nodrida) augmentaven el seu seguici, i la seva influència (no sempre en favor del rei), mitjançant el procediment habitual: el *bastard feudalism* o la captació clientelar dels *gentlemen* (tal com els anomena J. R. Major) i els notables locals¹⁶.

Altrament, si en la França de l'època moderna no reeixiren autèntiques o moltes *indentures*, sempre hi hagué allò que Roland Mousnier va conceptuar com a *fidélités*; és a dir, una mena de lligam o vincle personal (d'home a home, *tête à tête*), «asimètric» (entre un superior i un inferior), i que (ja) no es fundava en el feu (i en les obligacions vassallàtiques clàssiques), però que tampoc no recalrava (a diferència de l'*indenture*) en l'intercanvi material o econòmic. La *fidélité*, segons Mousnier, era tant distinta de la *féodalité* com de

12. J. D. MACKIE, *A History of Scotland*, Penguin Books, 1964, pp. 114-115.

13. Jenny WORMALD, *Court, Kirk, and Community. Scotland 1470-1625*, en J. WORMALD (ed.), *The New History of Scotland*, Londres, Arnold, 1981, pp. 28-37; i de la mateixa autora, «The Blood Feud in Early Modern Scotland», *Past & Present*, núm. 87 (1980), pp. 54-97; K. M. BROWN, *Bloodfeud in Scotland, 1573-1625*, Edimburg, Donald Publ., 1986; i Bruce LENMAN i Geoffrey PARKER, «Crime and Control in Scotland 1500-1800», *History Today*, vol. 30 (gener 1980), pp. 13-17.

14. J. R. MAJOR, «'Bastard Feudalism' and the Kiss: Changing Social Mores in Late Medieval and Early Modern France», i «The Crown and the Aristocracy in Renaissance France», tots dos treballs en la recopilació intitolada *The Monarchy, the Estates and the Aristocracy in Renaissance France*, Londres, Variorum Reprint, 1988 [arts. de 1987 i 1964, respectivament].

15. Arlette JOUANNA, *Le devoir de révolte. La noblesse française et la gestation de l'État moderne, 1559-1661*, Paris, Fayard, 1989, pp. 384-385.

16. Sobre l'aristocràcia i el clientelisme provincial, vegeu, almenys: Robert R. HARDING, *Anatomy of a Power Elite. The Provincial Governors of Early Modern France*, New Haven-Londres, Yale U.P., 1978, espec. pp. 21-31; William BEIK, *Absolutism and Society in Seventeenth-Century France. State Power and Provincial Aristocracy in Languedoc*, Cambridge, C.U.P., 1985; i Sharon KETTERING, *Patrons, Brokers, and Clients in Seventeenth-Century France*, Nova York-Oxford, Oxford U. P., 1986.

l'*affinity* o clientela; i expressava, per damunt de tot, una vinculació afectiva, emotiva, sentimental, entre els superiors o *protecteurs* i les seves *créatures* o fidels servidors.

Inicialment, Mousnier sembla voler acotar aquest univers de les *fidélités* en l'àmbit de les relacions entre els *grands* o magnats i la noblesa menor: «*Cette société [la France de l'Ancien Régime] est encore caractérisée par l'usage des liens personnels d'homme à homme, des relations de fidélités, par la constitution de vastes clientèles. Le gentilhomme ne peut s'avancer que par la faveur d'un grand*». Tanmateix, això fóra només la punta visible del iceberg social, perquè, en realitat, les relacions de *fidélité* (sempre segons l'historiador francès) travessaven la societat de dalt a baix, i travaven verticalment tota mena d'ordes o estaments: «*de l'entourage du roi jusqu'au plus misérable paysan, les offices contribuent à créer des chaînes d'intérêts et d'influence (...) A tous les échelons de la société protection et service sont avidement recherchés. Tout inférieur est prêt à 'se donner', tout supérieur à protéger*». Tal com es pot llegir en l'obra que Mousnier va dedicar a les revoltes populars del segle XVII francès: «les relacions socials [d'aleshores] restaven dominades per la jerarquia de les dignitats i per les fidelitats. Aquestes no tenen [però] sanció jurídica... i es pot fàcilment subestimar-ne la seva importància. Al si de l'orde de la noblesa, i també des de el Tercer Estat fins a la noblesa, els homes es donen a un «protector», a un patró, i n'esdevenen els seus «fidels», els seus «protegits». Es donen a ell, li juran una fidelitat completa, acatament absolut, li consagren els seus serveis, combaten per ell en duels, bregues, batalles campals... En canvi, l'amor, el «protector», els vesteix, els nodreix... els fa ascendir en el món...»¹⁷.

Tot plegat, un cop més, pot ser (i ha estat) prou criticat o discutit¹⁸. Però allò que cal remarcar, ara, és simplement que la cadena o xarxa de *fidélités* no sols proporcionava als senyors un seguici potencial de grans dimensions, sinó que, a més, involucrava gent de tota mena en les conteses i rivalitats senyorials. Vet aquí, doncs, el problema: l'origen de la violència, i fins i tot del bandolerisme *tout court*. Perquè, al regne de França, igual que en d'altres indrets o monarquies, «le seigneur violent et brigand... survit longtemps, au-delà même de l'affermissement de l'État sous Louis XIV»; en particular, per terres del Sud-Oest. De fet, el judici de Y.-M. Bercé sobre la noblesa francesa d'aquestes províncies fóra perfectament aplicable a alguns dels senyors-bandolers catalans o catalano-aragonesos de la mateixa època: «*L'éloignement et l'impuissance des pouvoirs centraux font de médiocres châtelains autant de petits monarques indépendants... s'approprier un héritage à main armée, lever des troupes privées, entreprendre contre son voisin une guerre personnelle d'escaramouches, voire de siège, ce sont là des droits régaliens que chacun s'attribue*»¹⁹.

Els testimonis són, certament, abundants. El 1645 l'intendent del Périgord afirmava: «*La noblesse du Périgord a grand besoin d'estre réprimée dans les entreprises journalières qu'elle fait se rendre justice à elle-même et à sa mode*». Un any abans hom s'exclamava dels gentilhomes de la regió «*qui dans leurs maisons fortes donnent refuge impunément à toutes sortes de criminels*». A l'Alvèrnia, «*la noblesse (...) commettait violences extraordinaires et exerçait tyrannie insupportable sur le peuple*»; un gènere de denúncies que es troben igualment en les actes del *Parlement* de Normandia, i que fan pensar que, també al regne de França, el senyor-bandoler ha pogut ser, en darrera instància, una modalitat de reacció feudal. Tant a Normandia com a l'Alvèrnia hi abundava el tipus de baró voltat d'una escorta personal

17. Roland MOUSNIER, *La vénalité des offices sous Henri IV et Louis XIII*, Paris, Presses Universitaires de France, 2a. ed. aug., 1971, pp. 332-335, 531-541 i 569-578; i del mateix autor, «Les fidélités et les clientèles en France aux XVIe., XVIIe. et XVIIIe. siècles», *Histoire Sociale/Social History*, vol. XV, núm. 29 (1982), pp. 35-46; i *Furores campesinos. Los campesinos en las revueltas del siglo XVII (Francia, Rusia, China)*, Madrid, Siglo XXI, 2a. ed., 1989 [1967], p. 32. Vegeu, a més, Yves DURAND, «Clientèles et fidélités dans le temps et dans l'espace», en Id. (dir.), *Hommage à Roland Mousnier. Clientèles et fidélités en Europe à l'époque moderne*, Paris, P.U.F., 1981, pp. 3-24.

18. Tal com ha fet, per exemple, KETTERING, *Patrons...*, op. cit., pp. 20-22, que retreu l'èmfasi en la component emocional o «devocional»: les relacions de *fidélité* eren més interessades o materialistes, i menys estables o duradores d'allò que suposa Mousnier.
19. Yves-Marie BERCÉ, «De la criminalité aux troubles sociaux: la noblesse rurale du sud-ouest de la France sous Louis XIII», *Annales du Midi*, vol. LXXVI (I) (1964), pp. 41-59; Jean-Pierre GUTTON, *La sociabilité villageoise dans l'ancienne France*, Paris, Hachette, 1979, p. 157.

de «*valets, moitié domestiques et moitié brigands*»²⁰. On és, doncs, l'extravagància dels senyors-bandolers catalans?.

El bandolerisme català

Ben entès, Catalunya no és, no era, ni França ni Escòcia o Anglaterra. A la Catalunya dels segles XVI i XVII no hi ha rastre (que sapiguem) de veritables *indentures* (tot i que poden haver estat corrents potser en la València medieval)²¹. Ara bé, l'anomenat bandolerisme català del període –o almenys, alguna de les seves manifestacions– presenta força semblances tant amb les *fidélités* com amb el *bastard feudalism*. Perquè, què eren, si no, les anomenades «bandositats» o «parcialitats», tan indestriables del bandolerisme estricta, sinó faccions més o menys estables o circumstancials, que es polaritzaven al voltant dels senyors o dels notables locals; que es fundaven o articulaven en vincles tant de vassallatge com de parentiu o de *fidélité*; i que tenien, en fi, els seus *retainers* o bandolers particulars?²².

Alguns senyors, altrament, no se n'amaguen pas: «*Voyme a Oix, a tener buena vida con ellos*», diuen que deia el senyor d'aquest lloc, Antic de Barutell, quan es parlava de bandolers. Barutell, però, no era pas cap extravagant. De fet, tots els grans bandolers i capitostos catalans del període –fins i tot (o assenyaladament) aquells que assoliren en vida o en la posteritat una innegable (encara que equívoca) aura popular– foren una hora o altra (si no tothora) lacais o *retainers* senyorials. Antoni Roca, el primer nom de llegenda, ja fou emparat o patrocinat pel comte de Quirra; el Minyo de Montellà i el Batlle d'Alòs gaudiren del favor del «senyor-bandoler» d'Arsèguel, Joan Cadell, i dels germans Valls, cavallers de Lleida; el Sastre Domingo, un cop capturat, va confessar un total de «*ciento y cinco muertes, y las ciento por mandado de caballeros y gusto de sus amigos*»; entre els «factors» de Trucafort hi figuraren Carles d'Alemanya, senyor de Bellpuig, i el ja esmentat Antic de Barutell. Rocaguinarda i Serrallonga, els més populars o els més celebrats pel cançoner, tampoc no foren pas una excepció. Tots dos capitostos foren apadrinats (o assolats) per alguns senyors jurisdiccional de la vegueria d'Osona, com ara els Vilademany i Vila-Savassona²³.

Alguns nobles, a més, justificaven o excusaven el fet. És el cas, en particular, de Francesc de Gilabert, senyor de Tudela, i els seus coneguts *Discursos sobre la calidad del Principado* (Lleida, 1616); que es poden llegir com un manual del *bastard feudalism* autòcton. En la tòpica disputa de les armes i les lletres, Gilabert, epicentre d'un focus humanista ponentí, hi defensava un punt de vista eclèctic o intermedi. Calia aplicar-se a les lletres –recomanava i argumentava en el seu *Discurso sobre la fuente de la verdadera nobleza* (Lleida, 1616)–, però sense descuidar, tanmateix, les armes. De fet, deu o quinze anys abans, ell mateix havia estat un reputat senyor-bandoler de les terres de Ponent i de la ratlla d'Aragó²⁴.

20. Arlette LEBIGRÉ, *Les Grands Jours d'Auvergne. Désordres et répression au XVIIe. siècle*, Paris, Hachette, 1976; Gaston ZELLER, «La vie aventureuse des classes supérieures en France sous l'Ancien Régime: brigandage et piraterie», *Cahiers Internationaux de Sociologie*, vol. XXVIII (1960), pp. 13-23. Vegeu, a més, Paul DOMINIQUE, *Les brigands en Provence et en Languedoc*, [s.l.], Aubanel, 1975; Georges DOUBLET, *Les brigands des environs d'Ax au dix-septième siècle*, Foix, 1897; Christian DESPLAT, «Brigands et brigandages dans le ressort du Parlement de Navarre au XVIIIe. siècle», *Revue de Pau et du Béarn*, núm. 8 (1980), pp. 31-56.

21. Vegeu Rafael NARBONA VIZCAÍNO, *Malhechores, violencia y justicia ciudadana en la Valencia bajomedieval (1360-1399)*, València, Ajuntament de València, [1990], p. 89, on esmenta i documenta la contractació senyorial de lacais o *scuders* (l'any 1380): el senyor «... *afirma a un any per scuder al dit Sanxo, present, e consisten, a certa soldada, preu e loger, ço és, deonts sous per any...*». Narbona tipifica aquesta mena de transaccions «como un "contrato de vasallaje": a cambio de sus obligaciones el *scuder* recibe una paga y protección». Tanmateix, l'*scuder* que serveix de mostra «*feu sagrament e homenatge al dit En Francesch de ben servir aquell e per lo dit temps e lealment segon bon hom e scuder deu servir a senyor o hom ab qui estiga...*». Heus ací, una barreja de feudalisme «clàssic» i «bastard»; i una prova, potser, que el segon no era pas res de massa diferent del primer, al capdavant.

22. Xavier TORRES, *Nyerros i Cadells: Bàndols i bandolerisme a la Catalunya moderna (1590-1640)*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres i Quaderns Crema, 1993.

23. Aquests i d'altres testimonis es trobaran en Joan REGLÀ, *El bandolerisme català del Barroc*, Barcelona, Edicions 62, 2a. ed., 1966, p. 140; i Xavier TORRES, *Els bandolers (s. XVI-XVII)*, Vic, Eumo, 1991, pp. 123-125.

24. Vegeu Xavier TORRES, «Alteracions aragoneses i bandolerisme català. Nyerros i Cadells a les terres de Ponent (1579-99)», *Recerques*, núm. 22 (1989), pp. 137-154; i la memòria de llicenciatura, encara inèdita, de Joan-Pau Rúbies, «El pensament del cavaller don Francisco Gilabert: crisi política i alternatives socials a Catalunya, 1559-1638», Universitat de Barcelona, 1987 (2 vols.).

És per això, potser, que un dels objectius dels *Discursos sobre la calidad del Principado* era, certament, «el quitar de la milicia de este Principado, la correspondencia que con la gente inquieta tiene»; però, sobretot, aclarir-ne o fins i tot denunciar-ne les causes, «pues no es tanto querer inquietar la tierra, quanto necesidad para defensa de la gente ruin». I Gilabert ho argumentava tot seguit:

«los más cavalleros que d.esto pueden ser culpados, viven en sus aldeas, tan pequeñas, y mal muradas, que pueden quatro vellacos entrarlas, y como d.estos hay muchos por la remission de la justicia, es forçoso tener fuerças para defenderse d.ellos; estas consisten en tener en sus casas algunos lacayos, los quales aunque viviendo con su señor son buenos, despedidos d.él, y hechos al ocio, toman para vivir, antes que la açada, el pedernal: y assí nace d.esto el formarse una quadrilla...» (p. 10v-11).

El señor de Tudela lligava el *bastard feudalism* català amb la manca del patronatge reial (un greuge clàssic del braç militar del Principat i d'altres províncies de la Monarquia):

«Nace también este daño de otra causa... y es que por los pocos oficios [que] tiene su Magestad para dar a Cavalleros de capa y espada en Cataluña... esperan poco los d.este Principado en alcançar merced, y assí desconfiados d.ella, cada qual echa su cuenta, de que ha de acabar su vida en la vereda donde su Patrimonio tiene: y como la mayor felicidad que en ella puede alcançar, sea ser respetado, toma por medio para serlo, el tener amigos que en la ocasión con sus personas le ayuden: y para esto toman sus amistades con el villanage que en caserías vive, por la facilidad con que se aplican a cualquier mal hecho, lo qual admiten ellos de buena gana, por tener alguna persona de calidad, que les apadrine en sus trabajos, de carcel o de otros sucessos...» (p. 11-11v.).

«Padrins», «amics», «lacais»... vet aquí, el llenguatge o vocabulari familiar tant del *bastard feudalism* com de les *fidélités* franceses de l'Antic Règim. Un episodi concret, però, pot facilitar-nos no sols una millor il·lustració de l'argumentació de Gilabert, sinó, a més, una millor comparació entre el bandolerisme català i el «feudalisme bastard» d'altres latituds: es tracta de les lluites de «nyerros» i «cadells» en la ciutat i la vegueria de Vic als inicis del segle XVII²⁵.

Els bàndols vigatans (1600-1605)

Aquesta coneguda brega local de «nyerros» i «cadells» es desencadenà, efectivament, cap a les darreries del segle XVI; i es perllongà, amb intermitències, prop d'una vintena o trentena d'anys. La màxima virulència, però, s'assolí –almenys a la ciutat– en el decurs dels primers anys del segle XVII (1600-1605), quan les rivalitats es polaritzaren, cruentament, al voltant d'alguns dels principals senyors de la ciutat i la vegueria (inclosa la mitra episcopal o la senyoria eclesiàstica), i la seva còrrua de seguidors (els «amics» de Gilabert) i bandolers (o «lacayos») particulars. Vegem-ne la seqüència.

Tot i que aquesta mena de conflictes no eren pas cap novetat –més aviat, tot el contrari–, l'arribada a la seu vigatana, l'any 1598, del bisbe Francesc Robuster (1544-1607), va revitalitzar, segons sembla, un antagonisme que venia de lluny, però que s'havia ja apaivagat: *«ja se anaven refredant dits bandos –explica un testimoni– perquè los Paratges y altres cavallers caps dels Cadells se.n eran anats estar a Bar(celo)na y los Domenechs [també «cadells»] estaven poch en Vich»*. En canvi, «des que lo sr. bisbe prengué po(ss)essió y

25. En aquesta comunicació (i argumentació) he procurat sintetitzar (amb alguns afegits d'última hora) la segona part (encara inèdita) de la meua memòria de llicenciatura, «Les bandositats a la Catalunya de l'Antic Règim. Nyerros i Cadells a la Plana de Vic (1590-1640)», Universitat Autònoma de Barcelona, 1983 (3 vols.), on el lector interessat hi trobarà una reconstrucció més àmplia i detallada dels fets exposats.

comensà a estar en Vic se són molt animats los Cadells perquè dit sr. bisbe los ha afavorit». Almenys, això és el que asseguraven els seus contraris: «després que dit Rm. Sr. Bisbe de Vic prengué possessió de dit bisbat y resideix en Vich se son seguits molts homicidis y excessos en dita ciutat y plana de Vich, y per ser dit Rm. Bisbe lo capità o cap de dits Cadells se són molt més augmentades y (h)an crescut los odis y rancors entre ditas dos parcialitats...»²⁶.

El problema, segons alguns cavallers o capitostos «nyerros» de la ciutat, era que el nou bisbe importunava els canonges o capitulars (els interessos o ingressos dels quals lesionava) i afavoria, contràriament, les pretensions dels beneficiats de la seu. Així, si Robuster «*se.s adherit y aficionat a dita parcilitat y factio dels Cadells [és] perquè de aquella manera pugue millor haver la rahó dels canonges y no per altre respecte...*»²⁷. Emparats pel bisbe, els beneficiats «*se descomponien y descomponen co(n)tra dits canonges... de manera que los canonges se havien de retirar y havien de anar de reguart...*». Per aquesta raó, el baró de Savassona, undels cabdills «nyerros» de la ciutat, havia hagut «*de enviar fedrins seus moltes voltes per a guardar dits canonges y que no (h) hazués escàndols contra d.ells ni.ls affrontasen...*»²⁸.

Els retainers del bisbe Robuster

El bisbe, però, féu (o havia fet) el mateix: guanyar-se els capitostos «cadells» (els Domènec de Tona, els Paratge de Manlleu i altres cavallers) de la ciutat, i cercar, plegats, l'ajut de «fadrins» o homes d'armes. D'aquesta manera, les dependències episcopals s'emplenaren de bandolers: «*de molt temps a esta part dit Rm. recull gent facinorosa en sa casa y fa que en la albergueria [o] hospital de capellans pobres junt a son palau estiguen... recollits, de hont hixen a son salvo a fer mil maldats per la ciutat...*». Altres testimonis (sobretot de la parcialitat contrària, és clar) ho corroboraven. Salvi Bigues havia vist al palau episcopal molta «*gent incògnita armada de padrinyals... y es fama pública en Vich que dita gent... menjave(n) y bevia(n) y tenian la habitatio en dit palau, y allí los acullian y defensave(n)...*». Un dels sellers de la ciutat acusava Robuster de «*sustenta[r] de menjar y beurer... molta gent de la vida irada y aplegadissa...*». Una setmana els bandolers de la seu foren tants que «*despenguere(n) unes vint quarteras de blat, y begueren més de deu càrregas de vi y... cadaldia se menjave(n) quatre o sinch ovelles y altres tants moltons... [i] un divendres despenguere(n) vint reals para co(m)prar arangades para donar los almorsar...*»²⁹.

Entre tanta gent, però, algunes siluetes esdevingueren ràpidament familiars, com ara la dels germans Coixard, l'Estudiant Damians de Torelló, Antoni Vicens àlies Dachs, de Gurb; Bernat Llobet, del mas homònim del terme de Vic; en Clot de la Mora, cap de quadrilla; i un trio inseparable: Baltasar Gual, Jaques Pantiner i l'anomenat lo Flasquer. Alguns d'aquest «fadrins» o bandolers provenien de les baronies episcopals. Altres, com ara el Bastard Català, fadristerne dels Català de Santa Eugènia de Berga, i els anomenats «bandolers de Roda» (en Bruguera, en Cerdanet, en Bach de Roda), es reclutaven en els pobles dels voltants. Alguns dels bandolers més assenyalats, però, eren de ciutat, com ara els germans Josep i Lluís Coixard, àlies els Escarrinxos, fills d'un immigrant francès, d'ofici serraller, i que ben aviat esdevingueren uns reputats caps de colla. De ben jovenets, tots dos germans foren inculpats de petits furts, perpetrats en algunes cases de la ciutat. Més endavant, i sempre a l'empara de la immunitat eclesiàstica, els Coixard es guanyaren la vida com a falsificadors (o «estoricadors») de moneda –una «ocupació» prou corrent a l'època. Ho feien en els claustres o les rectories d'algunes esglésies locals –com ara el convent dominic de Sant Francesc, als afores de la ciutat de Vic, o l'església parroquial de Roda–, amb el beneplàcit no sols dels capellans del

26. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), Gaspar Montserrat Xemellau, llig. 15, «Proceso eclesiástico incoado por razón de las bandosidades de Gnerros y Cadells, 1601-1603», ff. 55v. i 102-102v..

27. Ibid., f. 53v..

28. Ibid., ff. 22-22v..

29. Arxiu Capitular de Vic, llig. 2, «Memorial de agravis fets y procurats per lo bisbe de Vich del dia entrà en lo bisbat fins lo dia pnt., s/f.; AHPB, Xemellau, «Proceso eclesiástico...», ff. 32v. i 56.

lloc sinó també –es deia– del bisbe Robuster. Sicaris, a més, dels cavallers Domènec de Tona –però amb casa i residència a Vic–, quan aquests feren pinya amb Robuster els Coixard esdevingueren els caporals dels efectius episcopals. A més dels Domènec, els Coixard es feien també amb els «bandolers de Roda» i amb els Català de Santa Eugènia de Berga, uns altres reputats «cadells»³⁰.

De tant en tant els bandolers «cadells» feien ràtzies o robatoris pels afores de la ciutat o pels termes dels voltants. Els germans Coixard, per exemple, desvalisaren l'església de Torelló. Tanmateix, allà on els bandolers del bisbe Robuster assoliren ben aviat una tràgica reputació fou a la ciutat de Vic. Una de les primeres víctimes va ser-ne el sots-veguer Jaume Argila, que fou assassinat a trets de pedrenyal (probablement pels Coixard) cap a les darreries de l'any 1600³¹. El seu successor, Joan Pere Angelet, topà igualment, i repetidament, mentre feia ronda per la ciutat, amb «*los bandole(r)s de Roda, entene(n).t.ho dels dos jermans Escarrinxos o Cotxarts, Perot Mallas, Miquel Rama y Esteve Rama y altres de llur quadrilla que continuame(n)t estan en Roda y ... entren y ixen molt sovint per la pnt. ciutat...*»³². A mitjan 1601 aquests bandolers mataven Segimon Plantalamor, un pareire local que era també algtzir extraordinari de la ciutat³³.

La guerra de bàndols

Cap a finals d'any els «cadells», encapçalats pels cavallers Domènec, feren una violenta irrupció en la ciutat de Vic. Tot sembla indicar que Gregori Domènec havia estat bandejat del terme o de la ciutat, i que ara tractava de tornar-hi per la força. Dos lacais li duïen una grossa maleta. A més dels coneguts «bandolers de Roda», i dels inevitables Coixard, l'acompanyaven el seu «mosso de cavalls», el jove (18 o 19 anys) Pere Armadans, natural de Tona; Josep Franch, un fadrí emparentat amb els cavallers Paratge, parents al seu torn dels Domènec; l'anomenat Andorrà (Bernat Colat, un tintorer de 22 anys, oriünd de la vall d'Andorra); la Mortria (un tal Miquel de no se sap on); lo Mal Lladre (Antoni Mitjavila, un serraller de Bellver, amb 27 o 28 anys); en Jaume Sala, un pagès de Seva (de la mateixa edat); i un tal Ronís (?) d'Oló.

En arribar al portal de Santa Eulàlia, però, la colla va topar amb un «criat» de Carles de Vilademany, un dels capitostos urbans dels «nyerros». A ciutat, però, va escampar-se el rumor que els Domènec o els «cadells» havien malferit don Carlos (que era tal com es nomenava, abreujadament i respectuosament Vilademany). La brega, no cal dir-ho, començà tot seguit; i mobilitzà cavallers, bandolers i menestrals. La reacció del candeler Pau Feu Vilanova fou, si més no, fulminant –no debades era un habitual del seguici urbà de don Carlos: «*axí com mon fill me digué que havian tirat a don Carlos me vaig molt alterar y prenguí de prompte la capa y la (e)spasa, i isquí de casa per vure lo que era estat...*». No va ser l'únic que va sortir al carrer: al portal de Santa Eulàlia s'hi va congrega tanta gent que la colla dels Domènec, foteta, deia que «*pareixia que si dava almoïnà*». Gregori Domènec, més irònic que mai, afegia: «*que.s assò? apar que vullan córrer lo bou... val Déu, señors, par que jo sie lo bou y par que no sie fill de Vich com los altres...*». Els «cadells» tiraren contra el fuster Mateu Duran, que els havia tirat, segons sembla, un test des de la finestra; i estigueren a punt de matar també el candeler Pau Feu Vilanova, que «*fou meravella que no.l matassen perquè anava tot foch tants trets li tiraven...*». Però, a la fi, hagueren de fugir. De fora estant encara desafiaven els de ciutat. En Josep Coixard, en particular, «*se posà a ballar y a fer gambades, y cridava: 'no.s burlaran d. esta vegada los de Vich de Domènechs y dels Cotxarts...*»³⁴.

Finalment, els Domènec –Gregori i el seu germà, Sebastià, beneficiat de la seu de Vic– i els seus valedors (aleshores més de quaranta) foren assetjats i vençuts en una casa de Malla;

30. Arxiu de la Vegueria de Vic (AVV), llig. «Bandolers», plec: ?-1593; AHPB, Xemallau, «Proceso eclesiástico...», ff. 33 i 64v.

31. AVV, llig. «Bandolers», plec: 9-XII-1600.

32. AVV, llig. «Bandolerisme», plec: 28-VIII-1601

33. AVV, llig. «Bandolers», plec: 27-VI-1601; plec: 31-XII-1602.

34. AHPB, Xemallau, «Proceso eclesiástico...», ff. 163-176. Sobre el correbou vigatà, Frederic SENA, «Como se divertían los vicenses del siglo XVII», *Vich* (1962), s/pag.

i una vintena llarga de «cadells» *«foren portats presos y lligats a les presons de Vic»*. Tanmateix, els cavallers Domènec eren irreductibles: Gregori fugí tot seguit, mentre que Sebastià, el germà, al·legà fur eclesiàstic, i fou deslliurat pel bisbe Robuster. Uns dies després tots dos Domènecs marxaven a Barcelona, escortats pels seus fidels: Josep Coixard, un Català de Santa Eugènia (en Segimon), un dels germans Rama de Ripoll (Janot) i un tal Francesc. A primers de novembre, però, els Domènec i els Coixard tornaven a ser a Vic, al palau del bisbe Robuster, i tan disposats a la brega com abans³⁵. El nou veguer, Bernat Joan de Tord, sembla que els era igualment favorable.

El disputat assalt de la seu episcopal

Aleshores començaren les penalitats dels «nyerros». Bandolers «cadells», encapçalats per Josep Coixard, van envestir a trets un grup de veïns que feien «rotlle» o xerrameca davant la casa del baró de Savassona. Eren el passamaner Damià Vivet, un tal Baltasar Pla, la muller del sots-veguer Angelet i el ja conegut candeler Pau Feu Vilanova. Els crits de «traïdors!» i «tacany!» esveraren la ciutat, i mobilitzaren fins i tot alguns consellers, que sortiren en persecució dels agressors. Aquests, però, s'esmunyiren ràpidament cap a l'albergueria i el palau episcopal. Quan el conseller Antoni Bronsal i altres perseguïdors arribaren allà, Robuster en persona els esperava per tal d'esbronar-los iradament, i fulminar els interdictes corresponents. Com a conseqüència de la trifulga, a més, la catedral i les esglésies de la ciutat romangueren tancades durant quinze dies³⁶.

No gaire després, els bandolers «cadells», parapetats darrera els merlets del palau episcopal, dispararen contra Francesc Vila, un fill del baró de Savassona, quan sortia de la casa de Carles de Vilademany, a la plaça de Santa Maria, davant per davant gairebé de la seu. L'agressió mobilitzà tot seguit alguns «fadrins» de don Carlos: en Jaume Alboquers, un tal Pere àlies lo Gascó de Caldes, i un jove Perot Rocaguinarda, un futur bandoler de llegenda. Tres dies després la víctima del tiroteig fou la muller de don Carlos, Jerònima (una Savassona), quan passejava pel davant del palau episcopal en companyia d'un bon nombre de «fadrins» i seguidors «nyerros» de la ciutat: els cavallers Gaspar Prat i Gaspar Graell, el notari Jaume Onofre Calvet (procurador i agent baronal dels Vilademany a Taradell i altres llocs); el negociant Antoni Brossa, en Pere Crosses, i altres... En suma, una nodrida representació del *bastard feudalism* local. Al palau episcopal, mentrestant, hi havia els de sempre: Sebastià Domènec, Josep Coixard, i el trio d'inseparables: Baltasar Gual, Jaques Pantiner, i lo Flasquer... Els «nyerros» hagueren de cercar refugi a l'església de la Rodona, i només pogueren sortir després d'una multitudinària mediació dels consellers i dels oficials reials de la ciutat³⁷.

La réplica dels «nyerros» no es féu esperar. El 6 de novembre Vilademany i els seus posaren setge –sembla– al palau episcopal. No era només pel tiroteig d'uns dies abans; ni per ajudar els canonges de la seu, tal com havia al·legat, un cop, el baró de Savassona, subfeudatari dels Vilademany. Aquesta mena de conflictes i rivalitats –les bandositats– tenien tot sovint uns orígens reculats i prou enrevessats. Així, Carles de Vilademany, senyor de Taradell, Viladrau i Santa Coloma de Farners (entre d'altres llocs), feia temps que bregava amb els bisbes de Vic (i no sols amb Robuster) per la senyoria –compartida, disputada, entre la mensa episcopal, el comte de Quirra, i els Vilademany– dels llocs de Seva i El Brull; un litigi que havia començat, pel cap baix, en temps del seu pare³⁸. La rivalitat entre «nyerros» i «cadells», doncs, era també d'indole feudal.

35. ACV, llig. 2, «Memorial de agravis»; AVV, llig. «Bandolers», plec: 31-XII-1602.

36. AHPB, Xemallau, «Proceso eclesiástico...», ff. 38 i 195; Arxiu Municipal de Vic, *Cartes de la ciutat*, núm. 5 (18-11-1602).

37. AHPB, Xemallau, «Proceso eclesiástico...», ff. 48, 99 i 104; ACV, llig. 2, «Memorial de agravis»

38. Arxiu de la Mensa Episcopal de Vic (AMEV), llig. 2215, processos contra Bartomeu Bassa i Jaume Pujol, que tenen terres en senyoria directa de la mensa vigatana, el comte de Quirra i Carles de Vilademany, «*señors del dit terme del Brull y Seva (...) pro indiviç*». Altres fonts qualifiquen Vilademany i el comte de Quirra com a castlans de Seva i El Brull, vegeu *Els castells catalans*, Barcelona, Dalmau, 1967-79, vol. IV, p. 763. El 1602, any del setge del palau episcopal, les qüestions entre Vilademany i el bisbat de Vic eren roents, tal com testimonia AMEV, llig. 2126 (en molt mal estat), litigi entre Vilademany i el bisbat sobre els drets del primer als llocs esmentats de Seva i El Brull.

El setge del palau episcopal vigatà és un dels episodis més sonats, però també més confusos, de la guerra urbana de bàndols. Segons sembla el tiroteig va durar tota una nit. Però en les deposicions ulteriors, els testimonis «nyerros» imputaren tot el rebombori a una estratagema del mateix bisbe Robuster, que hauria fingit –diuen els seus contraris– un assalt inexistent. Els consellers de la ciutat tampoc no feren massa cas de l'enrenou, tal com els retreïa, indignat, Robuster –però potser no n'hem de fer massa cas tampoc, atès que els consellers vigatans d'aquests anys no semblen haver sintonitzat gaire amb el prelat, i alguns, a més, eren decidits partidaris o clients de don Carlos. En qualsevol cas, Robuster optà per reforçar els seus efectius. Es deia que, abans del setge –real o imaginari– del palau episcopal, havia fet venir «gent» de Sant Hipòlit i Santa Cecília de Voltregà, baronies de la mensa; prop de cinc-cents homes armats (vassalls seus, probablement), segons algunes fonts. Però Robuster no en feia prou, sembla. Així, l'endemà mateix del «setge» arribà a la seu vigatana la quadrilla del Clot de la Mora, «*cap de bandositat*», que duïa una «*compañia de vint-i-sinc ho trenta*» bandolers. Els canonges no paraven de denunciar la «militarització» («*com un presidi de frontera*») de la seu³⁹.

Els bandolers «nyerros»

Els capitostos nyerros, però, tampoc no es quedaven enrera. Alguns, com ara, Carles de Vilademany, duïen habitualment un gran nombre de «fadrins» al seu voltant: «*de ordinari anava ab gran turba de fadrins*», i «*aportava en sa companyia quoranta, sinquanta y cent homens, y algunes altres vegades més de dos cents...*». I alguns d'aquests «fadrins», si no eren exactament o inicialment bandolers (sinó més aviat lacais o fins i tot oficials senyoriats), podien ser-ho o arribar a ser-ho fàcilment⁴⁰. El cas més cèlebre és, sens dubte, el de Perot Rocaguinarda, el capitost que Cervantes va immortalitzar al Quixot, i que féu les seves primeres armes a la ciutat de Vic, com a lacai o servidor de don Carlos. Cabaler d'un mas d'Oristà, Perot tenia una germana, Caterina, que servia en la casa dels Vilademany (que li deixaren 100 lliures en fer testament). Això, i les seves trifulgues particulars amb els batlles d'Oristà, decantaren probablement la filiació «nyerra» d'aquest bandoler⁴¹.

A més de Rocaguinarda, la «fadrinalla» de don Carlos es nodria –igual que la dels germans Domènec o la del bisbe Robuster– de joves de la contrada, involucrats en revenges i rivalitats locals o familiars; i que acabaven, tard o d'hora, per adherir-se a un o altre capitost feudal dels voltants, i engruixir-ne el seu seguici. Tot i que aquests senyors podien mantenir o fer la vida –tal com feia el bisbe Robuster al seu palau episcopal– als seus «fadrins» o bandolers durant una llarga temporada, la vinculació entre uns i altres no sembla haver estat «contractual» (a la manera anglesa o per l'estil de l'*indenture*) sinó més aviat prou laxa o fins i tot fortuïta. Francesc Gili àlies lo Hereu Gili, natural de Santa Maria de Vilalleons, i germà (probablement) de Janot Gili, un dels futurs lloctinents de Rocaguinarda, havia estat objecte, l'any 1596, d'un procés de regalia per haver fet resistència a la plaça del Mercadal de Vic –al comissari reial Pere Català: és a dir, per haver tingut brega amb un dels Català de Santa Eugènia de Berga, una família de la corda dels «cadells». L'any 1603 un Segimon Gili, hereu del mas Gili de Vilalleons, volia vedar a Tomàs Oliver, masover del mas Pla, l'accés a una parcel·la de terra de l'anomenat mas Gurguri (?). Tanmateix, Oliver al·legava que aquesta parcel·la pertocava, en realitat, al mas Pla, el qual, deia, «*es de la señora Domenega o dels*

39. ACV, llig. 2, «Memorial de agravis». L'arquebisbe-virrei Joan Terés va donar crèdit a la versió de Robuster, Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), *Consell d'Aragó*, llig. 346 (19-VI-1603). Entre d'altres delictes el Clot de la Mora serà inculpat de l'assassinat de Francesc Parera, «*impuberis heredis mansi Parera*», per compte de Felipa Parera, vídua de Rafael Parera, pagès de Sant Cebrià de la Mora, a començaments de l'any 1604, ACA, *Reial Audiència*, reg. 6183, f. 79 (23-VIII-1607).

40. Xavier TORRES, «Bandolerisme honorable i bandolerisme reprovable a la Catalunya dels segles XVI i XVII (Els senyors «nyerros» de Vic)», Actes del Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya, publicades en *Pedralbes*, núm. 13 (1993), pp. 223-234.

41. Sobre Rocaguinarda i la seva trajectòria, vegeu Antoni PLADEVALL, «El bandolerisme del segle XVII a Taradell», *Taradell*, núms. 167-194 (1962-64); Lluís M. SOLER i TEROL, *Perot Roca Guinarda. Història d'aquest bandoler*, Manresa, Imp. de Sant Josep, 1909.

hereu del sr. Gregori Joan Domènec», que en detenien la possessió per empenyorament⁴². Sempre, doncs, l'ombra dels Domènec... Els Gili de Vilalleons acumulaven motius per a ser «nyerros» o per a vincular-se amb don Carlos.

Els Gili de Vilalleons no eren, però, els únics «fadrins» de les rodalies que anaven amb el capitost «nyerro». La colla o seguici arplegava, a més, els Duran (sobretot Miqueló Duran) de Santa Eugènia de Berga –enemics dels Català del mateix lloc–, en Gasparó Font, també de Santa Eugènia; els Bach de Folgueroles (els germans Antoni i Antoni Joan); l'hereu Vidal de Granollers de la Plana; i l'hereu Fontanelles de Roda; tots plegats, prou coneguts a la ciutat de Vic. Quan hi anaven paraven invariablement en algunes cases de renom, com ara la del canonge Vila, la dels cavallers Prat (seguidors de don Carlos) o la del mercader Salvi Fontanelles, un altre capitost dels «nyerros». A les rodalies eren igualment benvinguts en algunes masies: a cal Duran, la Serradora, can Roure i el Bolló, de Santa Eugènia de Berga; al Llió de Sant Julià de Vilatorrada; a la casa de Bernardí Vivet (padrí de l'hereu Fontanelles), al terme de Vic...

Tots plegats solien anar ben armats; ni que fos amb pedrenyals manllevats: «*lo hereu Fontanelles y Michael Duran* –declarava Gasparó Font en ser capturat– *aportavan quiscú dos pedrinyals, lo Michael Duran en porta dos de continuo perquè són seus... y algunes voltes jo ben he aportats dos...*». L'hereu Fontanelles, en canvi, es justificava: «*jo apporto dos pedrinyals per deffensió de ma persona...*». Eren habituals a la contrada: «*anavem –continuava Gasparó Font– per les plassas [dels llocs]... y baranavam plegats y après nos ne anavem...*» I eren cridats de tant en tant pels capitosts bandolers de ciutat: «*un tal Thoni [criat] de mossèn Fontanellas vingué y nos digué si volíam venir fins así a Vich... y axí vinguerem así y nos ne anare(m) en lo Mercadal...*»⁴³. Mossèn Salvi Fontanelles fou precisament una altra víctima –cap a les darreries de l'any 1603– de les violències urbanes⁴⁴

Pacificació i seqüeles

La pacificació de la ciutat i de les bandositats urbanes va perfilar-se l'any 1605, quan s'instituí la Unió contra els bandolers, i quan es feren signar una munió de treves entre un gran nombre de cavallers, eclesiàstics i simples veïns de la ciutat. Hi ajudà la mediació del carmelita fra Josep Serrano, que s'esforçà «*en tractar pau entre los cavallers per causa dels quals arriben en dita ciutat* –deien els consellers– *dits mals hòmens*»⁴⁵. Però hi contribuí, igualment, la desarticulació del bàndol «cadell» arran de la mort (en circumstàncies ignorades) del cavaller Gregori Domènec, i la sortida de Robuster de la ciutat, que es traslladà a les baronies episcopals del Lluçanès (Artès). La brega entre «nyerros» i «cadells» no desaparegué de la veguèria, però. I els bandolers encara menys.

Així, l'abril d'aquell mateix any de 1605 don Carlos i la seva comitiva foren envestits per la «*contrabanda dels cadells*» i «*la companyia de mossèn Paratge*» en el camí de Vic a Girona, a l'alçada de Sant Hilari Sacalm. Foren socorreguts per «gent» o vassalls de la baronia de Santa Coloma de Farners, i els «cadells» acabaren assetjats a l'església de Sant Hilari⁴⁶.

L'any 1607 els consellers de la ciutat s'exclamaven encara que les baronies circumdants eren refugi de bandolers: «*tenim entés q(ue) per estos termes y baronies remotas d.esta ciutat... se amostrarien bandolers, lladres y mals hòmens ab quadrilles... ahont apar [que] van ab molta confiansa y saguratat p(er) no tenir allí qui.ls vaja a la mà, y d.allí fan algunas exidas y accessos y després se tornan a retirar allí, pus no (h)y són perseguits...*»⁴⁷.

A Vic, a Catalunya, el bandolerisme es nodria, doncs, del feudalisme: «bastard» o simplement «clàssic» o jurisdiccional.

42. AVV, «Varia (segle XVII)», plec: 15-VII-1603; ACA, *Reial Cancelleria*, reg. 4765, ff. 205-207 (7-II-1596)

43. AVV, *Criminal*, (foli), llig. «s. XVI», plec: 13-VIII-1597.

44. AVV, llig. «Bandolers», plec: 23-XII-1603.

45. Arxiu Municipal de Vic (AMV), *Cartes de la ciutat*, núm. 6 (26-IX-1605).

46. Jeroni PUJADES, *Dietari*, a cura de J. M. Casas i Homs, Barcelona, FSV, 1975, vol. I, pp. 390-391.

47. *Ibid.*, (14-VIII-1607)

L'Anglaterra dels Tudor i la Catalunya dels Àustries

Ben entès, no pretenem pas suggerir que el bandolerisme català i l'anomenat «feudalisme bastard» hagin estat fenòmens idèntics. Ni que sigui pel sol fet que les diferències de context (a més de les altres: absència d'*indenture* o contracte, etc.) són prou òbvies. Tota comparança té els seus límits (si no vol esdevenir inservible o equivocada). Tanmateix, hem volgut mostrar que la figura del «senyor-bandoler» català (o catalano-aragonès) cinc i sis-centista, que ha concitat la reprovació tant de les autoritats de l'època com d'alguns historiadors moderns, no era, al capdavall, tan extravagant o excepcional a l'Europa dels segles XVI i XVII. Ni fins i tot, recalquem-ho, a l'Anglaterra dels Tudor. De fet, Lawrence Stone, al seu conegut estudi sobre l'aristocràcia anglesa, retardava fins al traspàs del segle XVI (entre 1580 i 1620 exactament) l'extinció del «senyor-bastard» o «senyor-bandoler» anglès (i fins i tot l'autèntica divisòria entre l'Anglaterra medieval i moderna): «Va ser aleshores —escriu— quan l'Estat va establir la seva autoritat completa, quan dotzenes de seguidors armats foren substituïts per un cotxe, dos homes a peu i un patge, quan els castells privats donaren pas a les cases privades, i quan la rebel·lió de l'aristocràcia es va extingir finalment (...) El triomf més gran dels Tudor va ser assegurar-se definitivament el monopoli de la violència pública i privada».

El procés hauria estat aquest: hom començà per neutralitzar els magnats més poderosos —el poder dels quals podia igualar el de la Corona, almenys en recursos militars— mitjançant una política mixta de força (confiscacions, bandejaments) i persuasió (patronatge reial). Simultàniament, foren promocionades un bon nombre de famílies de rang inferior, a tall de contrapès. Finalment, es regularen minuciosament tant les violències privades —com ara les guerres entre particulars, formalment prohibides d'ençà del regnat d'Enric II— com els recursos militars de la noblesa —nombre de lacais o servidors armats, edificació de castells o fortaleses, arsenals senyorials. No tot foren, però, deliberades mesures de força. Tal com s'esdevingué en d'altres latituds —per bé que aquí prou precoçment— la urbanització de l'aristocràcia tradicional i un seguit de canvis culturals paral·lels —força remarcats per Stone— haurien afavorit insensiblement els propòsits de la Corona. L'autoritat reial, tanmateix, no recíria completament fins el primer terç del segle XVII, llavors que la monarquia aconseguí d'aparellar un exèrcit propi i no supeditat al concurs dels senyors feudals⁴⁸.

Si Stone, doncs, era ja prou prudent o malfiat pel que fa a la cronologia del procés, recerques ulteriors han contribuït a accentuar el grau de precarietat de la Corona anglesa tant en temps dels Tudor com encara dels seus successors. Així, Penry Williams ha pogut descriure (sense semblar exagerat) l'Anglaterra Tudor, no pas com una monarquia o com un Estat (i encara menys com una nació), sinó més aviat com una aglomeració o confederació de castells i *households*, que aglutinaven, al seu torn, una munió de servidors i seguidors de condició prou variada: *gentlemen*, vassalls-tinents o pagesos, *retainers* o lacais, magistrats locals...⁴⁹. Mervin James, per la seva banda, ha remarcat el caràcter «bastard» d'algunes contrades de l'Anglaterra dels Tudor, com ara Northumberland, a la ratlla d'Escòcia; una regió allunyada de l'autoritat londinenca, i dominada per unes poques grans cases nobiliàries, veritables focus de patronatge (i fins i tot de violència) local⁵⁰. Finalment, James Sharpe retarda encara més l'extinció del «senyor-bandoler» anglès. Així, la perduració de la violència nobiliària en temps de la Restauració «suggest that the propertied classes' retreat into respectability was more complex and more lengthy a matter than has sometimes been made out»⁵¹.

Ara bé, la persistència de «senyors-bandolers» o de «senyors-bastards» no era pas, inicialment o necessària, un obstacle per a la consolidació —ni que fos gradual o no lineal— d'una autoritat pública, i per a l'enfortiment subseqüent de la monarquia. De fet, els

48. LAWRENCE STONE, *La crisis de la aristocracia, 1558-1641*, Madrid, Revista de Occidente, 1976, pp. 118-122 i 107-140.

49. WILLIAMS, *The Tudor...*, op. cit., pp. 1-6.

50. JAMES, *Society...*, op. cit., espec., «A Tudor Magnate and the Tudor State: Henry fifth earl of Northumberland», pp. 48-90.

51. J. A. SHARPE, *Crime in Early Modern England 1550-1750*, Londres, Longman, 7a. ed., 1994, p. 97.

monarques de l'Europa moderna no tenien pas prou recursos per a fer efectiva o simplement visible la seva autoritat en tots i cadascun dels racons del reialme; i havien de refiar-se necessàriament (i talment com quan feien la guerra) del concurs dels senyors locals i la seva xarxa de clients i seguidors: «the local influence of aristocratic patrons might be harnessed, and prestigious recruits drawn into statale service»⁵². En aquesta tessitura, doncs, el «senyor-bandoler» i el «feudalisme bastard» no només no eren sempre un destorb, sinó que fins i tot podien esdevenir –segons l'habilitat o els recursos dels monarques o dels seus ministres– un instrument de centralització política; és a dir, de consolidació tant de les monarquies com de l'autoritat pública.

Per aquesta raó, el *bastard feudalism* ha pogut ser definit com una combinació o transició entre una societat altament feudalitzada i una autoritat pública en augment; però que augmenta precisament perquè és exercida per agents privats i fins i tot feudals⁵³. Aquest fóra el cas no sols de la monarquia Tudor o anglesa, sinó també de la França versallesca de Lluís XIV, on el paper dels governadors o grans senyors provincials i el seu seguici o influència fou, al capdavant, força més decisiva –pel que fa a la centralització política– que no pas el dels cèlebres intendents⁵⁴.

En d'altres mots: si a Catalunya aquesta cooperació provincial no va reeixir completament (almenys a mitjan segle XVII, arran de la guerra dels Segadors) això no pot imputar-se a la simple existència de senyors bandolers catalans o d'un «feudalisme bastard» autòcton⁵⁵.

---

52. POWIS, *Aristocracy*, op. cit., p. 5; també, JAMES, *Society...*, op. cit., p. 49.

53. COSS, «Bastard...», op. cit., p. 63: «[BF] It occurs when a highly feudalized society is subjected to a growth in publicly exercised authority, and its chief manifestation is the control of that authority by means of private and privatized agents».

54. És la tesi, convincent, de KETTERING, *Patrons...*, op. cit., un treball que ha fet escola.

55. Si més no, a la Catalunya dels segles XVI i XVII, talment com en altres latituds, sempre hi hagué un bandolerisme «honorable» o un *bastard feudalism* cooperatiu amb la Corona, TORRES, «Bandolerisme honorable...», op. cit.; Núria SALES, *Els segles de la decadència*, Barcelona, Edicions 62, 1989, pp. 320-323.